

Gherardo GNOLI (a cura di), *Il manicheismo, volume 1: Mani e il Manicheismo*, Forigliano 2003, Fondazione Lorenzo Valla – Arnoldo Mondadori Editore, ss. 414.

W 2003 r., nakładem Fundacji Lorenzo Valla, ukazał się na włoskim rynku wydawniczym pierwszy tom dzieła *Il manicheismo*, opatrzony podtytułem *Mani e il manicheismo*. Redaktorem tego zbiorowego opracowania jest Gherardo Gnoli, profesor Historii Religii Iranu i Centralnej Azji Uniwersytetu „La Sapienza” w Rzymie. Zamierzeniem redaktora jest przybliżenie całości opublikowanych pism manichejskich włoskiemu czytelnikowi. Całość przedsięwzięcia zaplanowano na trzy tomy. Pierwszy, który zastał opublikowany, i który zostanie tu omówiony szerzej, zawiera teksty manichejskie dotyczące osoby Maniego. Drugi tom będzie zawierał pisma przedstawiające doktrynę i mit manichejski. W trzecim zaś tomie zostaną zawarte pisma manichejskie, które, zdaniem redaktora, ukażą strukturę Kościoła manichejskiego oraz liturgię w nim sprawowaną; w tymże trzecim tomie będą także utwory poetyckie autorstwa manichejczyków.

Manicheizm zaliczany jest do najbardziej ekspansywnych kierunków heterodoksyjnych starożytności. Zapoczątkowany przez Maniego (ok. 216-277) w Persji, szybko się rozprzestrzenił na tereny basenu Morza Śródziemnego na Zachodzie i Indii, Turkiestanu i Chin na Wschodzie. Niezwykła skuteczność manichejskich misjonarzy oraz zdolność asymilacji doktrynalnej sprawiała, iż ten synkretystyczny kierunek zaczął stanowić poważne zagrożenie dla tradycyjnych religii, takich jak buddyzm czy hinduizm, czy też pogaństwa oraz rozwijającego się pręźnie chrześcijaństwa. Misjonarze opierali swoje nauczanie na pismach zarówno autorstwa Maniego, jak i pierwszych jego uczniów. Stanowiły one fundament intelektualny dla koncepcji doktrynalnych i moralnych oraz struktur społecznych tej ekspansywnej grupy religijnej. Przez wiele stuleci doktryna manichejska znana była głównie z pism polemistów chrześcijańskich (Augustyna, Afrahata, Cyryla Jerozolimskiego, Epifaniusza z Salaminy, Serapiona z Thmuis, Tytusa z Bostry czy Aleksandra z Likopolis), żydowskich i filozofów pogańskich. Dopiero XX-wieczne odkrycia oryginalnych tekstów w Turfan (Turkiestan) i Medinet Madi (Egipt) sprawiły, iż możemy poznać manicheizm bezpośrednio bez „polemicznego skażenia”. Dopiero te odkrycia spowodowały wzmogoną pracę edytorską i translatorską, która nadal postępuje. Przedsięwzięcie międzynarodowego grona badaczy pod kierunkiem profesora G. Gnoli stanowi o jednej z najbardziej pełnych opracowań edycji wszystkich dzieł manichejskich.

Wydany niedawno I tom opracowania możemy podzielić na dwie główne części. Pierwszą stanowi wprowadzenie ogólne do manicheizmu (ss. I-XCII), w którym prof. G. Gnoli przedstawia ogólne założenia doktryny manichejskiej. Nauczanie zawarte było w tekstach oryginalnych manichejczyków jak i pismach

autorów, którzy polemizowali z tą grupą heterodoksyjną. G. Gnoli wymienił wszelkie znane i dostępne pisma manichejskie oraz autorów (ss. XIV-XX), potem przedstawił zarys historii badań nad tekstami manichejskimi (ss. XX-XXIII), a wreszcie ukazał zarys dziejów obszaru, na którym powstał i rozwijał się manicheizm (ss. XXIII-XXVII). Następnie, opierając się na najnowszych badaniach przedmiotu, ukazał postać twórcy manicheizmu – Maniego. Szczególny akcent Autor postawił na kontekst historyczno-polityczny, napięcia panujące wśród warstw konstytuujących społeczeństwo rządzone przez Seleucydów (ss. XXVII-XL). We wstępie znajduje się także syntetyczne ukazanie doktryny manichejskiej, a także nieodłącznie z nią związanego mitu (ss. XLI-L). Oddzielnie ujął Autor życie moralne manichejczyków oraz ich kult sprawowany w manichejskim Kościele (ss. L-LVII). Wstęp ogólny prof. G. Gnoli zakończył ukazaniem dziejów manicheizmu po śmierci założyciela, wspominając również o wpływie tego prądu na powstanie i rozwój ruchów średniowiecznych (paulicjan, bogomilów, katarów) (ss. LVIII-LXVII). W zakończeniu wstępu umieścił chronologię wydarzeń manicheizmu, poczynając od daty urodzin Maniego (216) a kończąc na dacie napotkania przez wyprawę Marco Polo grupy manichejczyków w Chinach Południowych (1292) (ss. LXXXVII-LXXXIX). Na następnej stronie (LC) widnieje mapa ilustrująca wyprawy misyjne Maniego i jego uczniów.

Drugą część omawianego tomu stanowi zbiór tekstów oryginalnych, które ukazują żywot Maniego oraz dzieje jego misyjnych wypraw. Na początku zbioru Redaktor umieścił „Żywot Maniego” na podstawie greckiego Kodeksu z Kolonii (ss. 5-127). Tekst „Żywota” opatrzył merytorycznym wstępem, w którym ukazał historię odnalezienia Kodeksu, trudności lingwistyczne, a także stan badań nad źródłem oraz jego bibliografię (ss. 5-37). Tekst Kodeksu umieścił paralelnie: grecki oryginał i równoległe tłumaczenie włoskie.

W dalszej części zbioru prof. G. Gnoli umieścił teksty koptyjskie, które ilustrują życie, działalność, mękę i śmierć Maniego (ss. 131-181); zostały one odkryte w latach trzydziestych ubiegłego wieku w Medinet Madi, w dolnym Egipcie i zachowały się w dialekcie subachmimskim. Tłumaczone fragmenty pochodzą z *Papirusu Berolinensis, 15996-97*, zawartym w *Kephalaia*, oraz fragment *III homilii manichejskiej* o męce i śmierci Maniego.

Kolejną część dzieł o życiu i działalności Maniego stanowią teksty irańskie (ss. 191-232). Manicheizm był prześladowany w Iranie, dlatego jego adepci zmuszeni byli do emigracji na tereny bardziej przychylne, stąd większość tekstów irańskich odnaleziono w Turfan, w Azji Centralnej. Prof. G. Gnoli dokonał wyboru tekstów opracowanych przez W. Sundermanna (*Iranian Manichean Turfan Texts in Early Publications (1904-1934)*) i D. Webera (*Iranian Manichean Turfan Texts in Publications since 1934*): przedstawiają one życie Maniego oraz jego działalność misyjną.

Kolejną część tomu zawiera dzieło *Nawrócenie Uigurów na manicheizm* (ss. 235-237). Tekst ten został odnaleziony w 1889 roku w Karabalgasun

w Mongolii i zachował się w trzech wersjach językowych: sogdyjskiej, staroturckiej oraz chińskiej; omawiane wydanie zawiera tłumaczenia wszystkich trzech wersji.

Prof. G. Gnoli umieścił także omówienie pism manichejskich w języku chińskim (ss. 281-316): *Laozi huahu jing* – tekst, w którym opisana jest podróż boga taistów na tereny Zachodu, „Kompedium doktryny i reguły przekazane przez Maniego” (*Moni Guang Fo jiao fayi luo*) – zbiór reguł nauki manichejskiej spisany przez nieznanego biskupa na rozkaz dworu dynastii Tang, „Księga Min” (*Min shu*) – dzieło które zawiera elementy żywota Maniego, „Zbiór wypowiedzi Doskonałego Bai z Haigiong” (*Haigiong Bai Zhenren yulu*) – wspomnienie o działalności misyjnej manichejczyków wśród mieszkańców Państwa Środka.

Jako ostatni w tym zbiorze profesor G. Gnoli umieścił arabski tekst fragmentu z „Księgi Indeksów” Muhammada ibn Ishaq al-Nadima, który przedstawia manicheizm jako jedną z sekt zagrażających islamowi (ss. 320-338). Autor „Księgi” podkreśla szczególnie „błuznierczy dualizm”, który w był nie do pogodzenia z monoteistyczną koncepcją Boga w teologii zwolenników Mahometa. W zakończeniu Zbioru znajdujemy komentarz do przedstawionych tekstów (ss. 341-414).

Pierwszy tom zamierzonego Zbioru zawiera wszystkie opublikowane pisma o życiu i działalności Maniego, jego uczniów i kontynuatorów jego myśli. Jest to zestawienie tekstów, który przez wieki powstawały w różnych miejscach Europy i Azji, gdzie tylko docierali misjonarze manichejscy, głosząc nową doktrynę. Taki zbiór ułatwia zainteresowanym sięgnięcie do źródeł, porównanie, analizę różnorodnego materiału badawczego. Pogłębienie badań ułatwiają bogate wskazówki bibliograficzne. Liczne przypisy objaśniające sprawiają, iż teksty, mimo swego dość hermetycznego charakteru, stają się zrozumiałe dla szerokiego kręgu odbiorców nawet bez głębszego merytorycznego przygotowania. Razi jedynie pewna niekonsekwencja w edycji tego tomu: tekst grecki z Kodeksu z Kolonii został umieszczony w greckim oryginale, natomiast pozostałe pisma we włoskim tłumaczeniu, teksty chińskie zaś jedynie zostały przedstawione i opatrzone komentarzem. O ile, wydanie pism w chińskiej wersji językowej stanowiłoby, być może, trudność, o tyle pominięcie edycji oryginalnych tekstów koptyjskich w dialekcie subachmimskim z Medinet Madi uważam za pewne zaniedbanie, chyba że, zachowując konsekwencję w postępowaniu, w edycji umieszczono by jedynie tłumaczenia. Pomimo jednak tych drobnych niekonsekwencji, dzieło badaczy włoskich zasługuje na uwagę i podkreślenie, bo jest to nieliczne tego typu przedsięwzięcie na skalę światową. Z niecierpliwością oczekiwać będziemy kolejnych tomów tej publikacji.